

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MUSIQA FANINI O'QITISH JARAYONIDA INTERFAOL METODLARDAN SAMARALI FOYDALANISH

**Axmadjonova Shahzodaxon
Sultonali qizi**

*Qo'qon davlat universiteti "Musika ta'limi
va san'at" yo'nalishi 1-bosqich magistranti*

Djumaboyeva Muqaddaxon

*Ilmiy rahbar: Qo'qon davlat universiteti
dotsenti*

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida musiqa fanini o'qitish jarayonida interfaol metodlardan samarali foydalanishning pedagogik, metodik va didaktik asoslari yoritilgan. Musika ta'limi o'quvchilarning estetik didi, badiiy tafakkuri, ijodiy faolligi, emotsional-intellektual rivoji hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga munosabatini shakllantiruvchi muhim ta'limiy-tarbiyaviy yo'nalish sifatida tahlil qilinadi. Maqolada an'anaviy dars shakllaridan farqli ravishda interfaol metodlar o'quvchini tinglovchi emas, balki musiqiy idrok, ijro, tahlil, baholash va ijodiy izlanish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishi asoslab beriladi. Tadqiqotda "Aqliy hujum", "Klaster", "B-B-B", "Insert", "Kichik guruhlarda ishlash", "Musiqiy bahs", "Rolga kirish", "Ijodiy topshiriq", "Tinglab tahlil qilish", "Assotsiativ xarita" kabi metodlarning musiqa darslaridagi amaliy imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, maqolada interfaol yondashuvlarning o'quvchilarda musiqiy savodxonlik, tinglash madaniyati, ijro malakasi, jamoaviy hamkorlik, mustaqil fikrlash va badiiy-estetik munosabatni rivojlantirishdagi o'rni tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari musiqa darslarida metod tanlash mavzu mazmuni, yosh xususiyatlari, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi va darsning tarbiyaviy maqsadi bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerakligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar:

musika ta'limi, interfaol metod, umumta'lim maktabi, estetik tarbiya, musiqiy idrok, ijodiy faollik, musiqiy savodxonlik, pedagogik texnologiya, o'quvchi faolligi, musiqa madaniyati.

KIRISH

Bugungi ta'lim tizimida o'quvchini faqat tayyor bilimlarni qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki mustaqil fikrlaydigan, ijodiy yondashadigan, madaniy-estetik qadriyatlarni anglaydigan va ularni hayotiy tajribasida qo'llay oladigan shaxs sifatida tarbiyalash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim sohasidagi munosabatlarni tartibga solish, ta'lim mazmuni va sifatini davlat ta'lim standartlari, davlat ta'lim talablari hamda o'quv dasturlari bilan uyg'un holda ta'minlash zarurligi belgilangan

[1]. “O‘zbekiston — 2030” strategiyasida ta’lim sifatini oshirish, yoshlarni zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega etib tarbiyalash, inson kapitalini rivojlantirish va ta’lim muassasalarida yangicha yondashuvlarni kuchaytirish mamlakat taraqqiyotining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi [2]. Shunday sharoitda musiqa ta’limi faqat qo‘shiq o‘rgatish yoki musiqiy nazariya elementlarini yod oldirish bilan cheklanmaydi; u o‘quvchilarda badiiy idrok, estetik munosabat, milliy madaniyatga hurmat, ijodkorlik, eshitish xotirasi, ritmik sezgi, emotsional ifoda, madaniy muloqot va jamoaviy faoliyat madaniyatini shakllantiruvchi murakkab pedagogik jarayondir. UNESCOning madaniyat va san‘at ta’limiga oid zamonaviy yondashuvlarida ham san‘at darslari ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, tasavvur, o‘zaro anglashuv va madaniy mansublik hissini rivojlantirishi ta’kidlanadi [3]. Demak, umumta’lim maktabida musiqa fanini samarali o‘qitish uchun o‘qituvchi darsni bir yoqlama bayon, oddiy takrorlash va yodlash usuliga qurmasdan, o‘quvchini izlanishga, tinglashga, musiqiy obrazni anglashga, fikr bildirishga, ijro etishga, solishtirishga va baholashga undovchi interfaol metodlardan foydalanishi zarur. Interfaol metodlarning ahamiyati shundaki, ular o‘quvchini darsning markaziga olib chiqadi, o‘qituvchini esa bilim beruvchi yagona manba emas, balki ijodiy jarayonni boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va rag‘batlantiruvchi metodik rahbar maqomiga ko‘taradi. Ayniqsa, musiqa darslarida interfaol yondashuvlar o‘quvchilarning tabiiy emotsional sezgirligi, ovoz imkoniyatlari, musiqaga qiziqishi, harakat, ritm, kuy va so‘z orqali o‘zini ifoda etish ehtiyoji bilan bevosita bog‘lanadi. Bunday darslarda o‘quvchi musiqa asarini shunchaki tinglamaydi, balki uning xarakterini aniqlaydi, obrazini tasavvur qiladi, kayfiyatini so‘z bilan ifodalaydi, ritmini his qiladi, ijro jarayonida ishtirok etadi, kichik guruhda fikr almashadi, o‘z xulosasini bildiradi va ijodiy topshiriqlar orqali shaxsiy munosabatini namoyon etadi. Musiqa fanining o‘ziga xosligi shundaki, unda bilim, ko‘nikma va tarbiya bir vaqtning o‘zida eshitish, kuylash, his qilish, harakatlanish, ijro etish va muhokama qilish orqali shakllanadi. Shu bois interfaol metodlar musiqa darsida tashqi ko‘rinishdagi faollik emas, balki musiqiy mazmuni idrok etish, o‘quvchining ichki kechinmasini uyg‘otish va estetik baholash malakasini shakllantirish vositasi bo‘lib xizmat qilishi kerak. Mazkur maqolaning maqsadi umumta’lim maktablarida musiqa darslarida interfaol metodlardan foydalanishning nazariy asoslari, amaliy imkoniyatlari va samaradorlik omillarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotning vazifalari musiqa ta’limida interfaol metodlarning mohiyatini ochib berish, ularning dars jarayonidagi funksional imkoniyatlarini aniqlash, o‘quvchilarning musiqiy-estetik rivojlanishiga ta’sirini asoslash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot obyekti umumta’lim maktablarida musiqa fanini o‘qitish jarayoni bo‘lsa, predmeti musiqa darslarida interfaol metodlardan samarali foydalanishning metodik shart-sharoitlaridir. Mavzuning dolzarbligi umumiy o‘rta ta’limda fanlararo integratsiya, kompetensiyaviy yondashuv, o‘quvchining mustaqil fikri va ijodiy qobiliyatini rivojlantirish zarurati bilan belgilanadi. Musiqa darsi bola qalbi bilan ishlaydigan fan bo‘lgani sababli unda metod ham ohangdek nozik tanlanishi lozim; noto‘g‘ri tanlangan metod yaxshi kuyni sozlanmagan cholg‘uda ijro etishga o‘xshaydi.

METODLAR

Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, qiyosiy-metodik tahlil, umumlashtirish, modellashtirish va amaliy-didaktik loyihalash metodlaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali musiqa ta'limi, estetik tarbiya, interfaol ta'lim texnologiyalari, o'quvchi faolligi, ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish va maktab darslarida badiiy idrokni shakllantirishga oid ilmiy-metodik manbalar o'rganildi. Qiyosiy tahlil asosida an'anaviy musiqa darsi va interfaol metodlarga tayangan musiqa darsining didaktik farqlari aniqlashtirildi. An'anaviy yondashuvda o'qituvchi ko'proq tushuntiruvchi, o'quvchi esa tinglovchi va takrorlovchi vazifasini bajarsa, interfaol yondashuvda dars musiqiy muloqot, ijodiy hamkorlik, bahs-munozara, tinglab tahlil qilish, jamoaviy ijro va mustaqil xulosa chiqarish asosida tashkil etiladi. Pedagogik kuzatish musiqiy faoliyatning asosiy shakllari — qo'shiq kuylash, musiqa tinglash, musiqiy savodxonlikni o'zlashtirish, ritmik harakatlar, cholg'u jo'rligida ijro, ijodiy topshiriq va asar tahlili jarayonlarida o'quvchilar faolligining qanday namoyon bo'lishini aniqlashga xizmat qildi. Amaliy-didaktik loyihalash metodida musiqa darslari uchun interfaol metodlar tizimi shartli ravishda uch guruhga ajratildi: birinchi guruh — musiqiy idrokni faollashtiruvchi metodlar, jumladan, “Tinglab top”, “Musiqiy assotsiatsiya”, “Kuy kayfiyatini aniqlash”, “Obraz xaritasi”, “Tinglab tasvirla”; ikkinchi guruh — musiqiy savodxonlik va nazariy tushunchalarni o'zlashtirishga xizmat qiluvchi metodlar, jumladan, “Klaster”, “B-B-B”, “Insert”, “Aqliy hujum”, “Savol-javob zanjiri”, “Tushuncha xaritasi”; uchinchi guruh — ijodiy va ijro faoliyatini rivojlantiruvchi metodlar, jumladan, “Kichik guruhlarda kuylash”, “Rolga kirish”, “Musiqiy sahnalashtirish”, “Ritm yaratish”, “Ijodiy davom ettirish” va “Jamoaviy kompozitsiya” metodlari. Tadqiqotda metod tanlashda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, sinf darajasi, ovoz diapazoni, musiqiy tayyorgarligi, dars mavzusi, asarning mazmuni, milliy va jahon musiqa namunalari bilan bog'liqligi, darsning tarbiyaviy maqsadi va o'qituvchining metodik mahorati asosiy mezon sifatida qaraldi. Musiqa darsida interfaol metodlardan foydalanish shunchaki qiziqarli mashg'ulot tashkil etish emas, balki aniq pedagogik natijaga qaratilgan didaktik qaror bo'lishi zarur. Masalan, “Aqliy hujum” metodi yangi mavzuga kirishda o'quvchilarning mavjud tasavvurlarini aniqlashga yordam beradi; “Klaster” metodi musiqiy tushunchalar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi; “B-B-B” metodi o'quvchilarning bilganlari, bilishni istaganlari va dars yakunida bilib olganlarini tizimlashtiradi; “Kichik guruhlarda ishlash” metodi esa o'quvchilarda hamkorlikda ijod qilish, bir-birini tinglash, musiqiy fikrni asoslash va umumiy natijaga erishish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqot metodologiyasida dars samaradorligini baholash uchun bir necha ko'rsatkichlar belgilandi: o'quvchining darsdagi faolligi, musiqa asarini tinglab tavsiflay olishi, ijroda qatnashishi, nazariy tushunchalarni amaliy vaziyatda qo'llashi, guruh ishida ishtirok etishi, ijodiy topshiriqni bajarishi va o'z fikrini musiqiy-estetik mezonlar asosida bayon eta olishi. Mazkur ko'rsatkichlar musiqa darsida interfaol metodlarning haqiqiy samaradorligini aniqlashda muhim ahamiyatga ega, chunki musiqa fanida bilim natijasi faqat yozma javob bilan emas, balki tinglash, his qilish, ijro etish, tushunish va ifodalash jarayonlarining uyg'unligi bilan namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, tadqiqotda darsning tarkibiy bosqichlari ham e'tiborga olindi: motivatsiya, yangi mavzuga kirish, musiqiy materialni idrok etish, amaliy ijro, nazariy umumlashtirish, ijodiy mustahkamlash, refleksiya va baholash. Har bir bosqich uchun

mos metod tanlanganda dars ichki mantiqqa ega bo'ladi; aks holda metodlar ko'pligi darsni parchalab yuboradi. Shuning uchun interfaol metodlarni loyihalashda "metod — maqsad — musiqiy material — natija" zanjiri asosiy metodik mezon sifatida qabul qilindi.

NATIJALAR

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, umumta'lim maktablarida musiqa fanini o'qitishda interfaol metodlardan maqsadli foydalanish darsning mazmuniy, emotsional va tarbiyaviy samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Birinchidan, interfaol metodlar o'quvchilarning musiqaga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi, chunki ular darsda passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida qatnashadi. Masalan, musiqa tinglash bosqichida o'qituvchi asarni shunchaki qo'yib berib, so'ng uning muallifi va janrini aytish bilan cheklansa, o'quvchilarning idroki yuzaki bo'lib qolishi mumkin; ammo "Musiqiy obrazni top", "Kayfiyat ranglari", "Asar xarakterini aniqlash", "Tinglab tasvirla" kabi interfaol topshiriqlar qo'llansa, o'quvchi asardagi temp, dinamika, ritm, lad, tembr va obrazni anglashga intiladi. Ikkinchidan, interfaol metodlar musiqiy savodxonlikni o'zlashtirishni osonlashtiradi. Nota, ritm, pauza, takt, lad, janr, registr, dinamika kabi tushunchalar faqat nazariy ta'rif orqali emas, balki amaliy mashqlar, grafik ifodalar, guruhliy topshiriqlar va ijroiy tajribalar orqali o'rgatilganda o'quvchilar ularni yaxshiroq tushunadi. Masalan, "Ritm zanjiri" metodida bir o'quvchi oddiy ritmik shaklni chapak orqali beradi, ikkinchisi uni takrorlaydi va davom ettiradi, uchinchisi esa yangi ritmik element qo'shadi; bu jarayonda o'quvchilar ritmni eshitadi, sezadi, eslab qoladi va ijodiy davom ettiradi. Uchinchidan, interfaol metodlar o'quvchilarda jamoaviy hamkorlik madaniyatini shakllantiradi. Musiqa darsida xor bo'lib kuylash, kichik guruhda ijro etish, ritmik jo'rlik yaratish, musiqiy sahna ko'rinishi tayyorlash kabi faoliyatlar har bir o'quvchidan boshqalarni tinglash, umumiy tempga moslashish, ovoz balandligini nazorat qilish va jamoaviy natija uchun mas'uliyatli bo'lishni talab qiladi. To'rtinchidan, interfaol metodlar estetik tarbiyani chuqurlashtiradi, chunki ular o'quvchini musiqa asarining mazmuni, badiiy g'oyasi, milliy ruhi, tarixiy-madaniy manbasi va emotsional ta'siri haqida fikr yuritishga undaydi. Masalan, o'zbek xalq qo'shiqlari, maqom namunalari, bolalar qo'shiqlari yoki jahon klassik musiqasi tinglatilganda, o'quvchilar kichik guruhlarda asarning kayfiyati, obrazlari, xalq hayoti bilan bog'liqligi, ijro xususiyatlari haqida fikr bildirsa, ularda musiqaga ongli munosabat shakllanadi. Beshinchidan, interfaol metodlar o'qituvchining darsni individuallashtirish imkoniyatini kengaytiradi. Har bir o'quvchining musiqiy qobiliyati bir xil emas: ayrim o'quvchilar kuylashda faol, boshqalari tinglash va tahlilda kuchli, yana boshqalari ritmik harakat yoki sahnalashtirishda o'zini yaxshi ko'rsatadi. Interfaol metodlar aynan shu xilma-xillikni hisobga olishga yordam beradi. Darsda faqat ovozi yaxshi o'quvchilar emas, balki musiqiy tasavvuri, ijodiy fikri, harakat faolligi yoki tahliliy qarashi bor o'quvchilar ham o'z imkoniyatini namoyon eta oladi. Oltinchidan, interfaol metodlar nazorat va baholash jarayonini ham jonlantiradi. Musiqa fanida baholash faqat qo'shiq matnini yod olish yoki nazariy savolga javob berish bilan cheklanmasligi kerak; o'quvchining tinglash madaniyati, ijrodagi ishtiroki, guruhdagi faolligi, musiqiy tushunchalarni qo'llashi va ijodiy yondashuvi ham hisobga olinishi lozim. Shu jihatdan "Baholash mezonlari jadvali", "O'zaro baholash", "Musiqiy refleksiya", "Men bugun nimani his

qildim?” kabi metodlar dars yakunida samarali natija beradi. Tadqiqot asosida interfaol metodlardan foydalanish samaradorligi quyidagi metodik shartlarga bog‘liq ekani aniqlandi: metod dars maqsadiga mos bo‘lishi, topshiriq aniq va qisqa bayon qilinishi, vaqt me‘yori belgilanishi, barcha o‘quvchilar ishtiroki ta‘minlanishi, musiqa materiali yosh xususiyatiga mos tanlanishi, o‘qituvchi jarayonni boshqarib borishi va dars yakunida umumlashtiruvchi xulosa chiqarilishi kerak. Aks holda, interfaol metod dars mazmunini boyitish o‘rniga tashqi faollikka aylanib qolishi mumkin. Bu esa “ko‘p harakat — kam natija” degan pedagogik holatni yuzaga keltiradi. Natijalar musiqa darslarida interfaol metodlar uch darajadagi o‘zgarishni yuzaga chiqarishini ko‘rsatadi: kognitiv darajada o‘quvchi musiqiy tushunchalarni anglaydi va ularni amaliy vaziyatda ishlatadi; emotsional darajada musiqaga nisbatan shaxsiy munosabat bildiradi; ijtimoiy-kommunikativ darajada esa guruh bilan ishlash, fikr almashish, ijro jarayonida mas‘uliyatni his qilish ko‘nikmalarini egallaydi. Ayniqsa, boshlang‘ich va o‘rta sinflarda musiqa darsiga qiziqish o‘quvchining shaxsiy ishtiroki bilan bevosita bog‘liq bo‘lgani sababli interfaol yondashuvlar dars intizomini ham ijobiy tomonga o‘zgartiradi: o‘quvchi zerikmaydi, topshiriqni kutadi, ovozini, harakatini va fikrini boshqarishga harakat qiladi. Yuqori sinflarda esa interfaol metodlar musiqiy madaniyat, san‘at tarixi, janrlar, kompozitorlar ijodi va zamonaviy musiqiy jarayonlarni tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, haqiqiy samaradorlik harakat, fikr, musiqa, idrok va tarbiyaviy maqsad bir nuqtada uchrashganda yuzaga keladi. Amaliy natijalar shuni ham ko‘rsatadiki, musiqa darsida interfaol metodning ta‘siri darsdan darsga uzluksiz qo‘llanganda kuchayadi, chunki o‘quvchi birinchi mashg‘ulotda metod tartibini o‘rganadi, keyingi mashg‘ulotlarda esa mazmun bilan ishlashga ko‘proq e‘tibor qaratadi. Masalan, “Tinglab tahlil qilish” metodi muntazam qo‘llansa, o‘quvchilar dastlab asarning tezligi va kayfiyatini aytish bilan cheklanadi, keyinchalik esa kuy yo‘nalishi, ritmik takrorlanish, dinamik o‘zgarish, ijro uslubi va obrazning rivojlanishini ham farqlay boshlaydi. “Kichik guruhlarda ijodiy topshiriq” metodi ham takroriy mashqlarda samaraliroq bo‘ladi: birinchi bosqichda guruhlar oddiy ritmik jo‘rlik tuzsa, keyingi bosqichda qo‘shiq mazmuniga mos sahna harakati, obrazli kirish so‘zi yoki kichik vokal ansambl ko‘rinishini yaratishi mumkin. Shu jarayonda o‘qituvchi darsning shovqinli yoki tartibsiz bo‘lib ketishidan cho‘chimasligi, aksincha, faollikni aniq mezonlar, vaqt chegarasi va yakuniy natija bilan boshqarishi kerak. Interfaol darsda intizom jimlik bilan emas, umumiy maqsadga bo‘ysundirilgan harakat bilan belgilanadi. Shu ma‘noda musiqa o‘qituvchisining metodik nazorati dirijyor tayoqchasiga o‘xshaydi: u tovush chiqarmaydi, lekin butun ijroning uyg‘unligini ta‘minlaydi.

MUHOKAMA

Umumta‘lim maktablarida musiqa fanini o‘qitish jarayonida interfaol metodlardan foydalanish masalasi faqat metodik yangilik sifatida emas, balki ta‘lim mazmunini insonparvarlashtirish, o‘quvchini ijodiy shaxs sifatida rivojlantirish va milliy madaniyatga ongli munosabatni shakllantirishning muhim pedagogik vositasi sifatida qaralishi lozim. Musiqa darsi boshqa fanlardan o‘zining emotsional tabiati, ijroi xususiyati, badiiy obrazlar bilan ishlashi va o‘quvchining ichki kechinmalariga bevosita ta‘sir ko‘rsatishi bilan farqlanadi. Shu sababli interfaol metodlar musiqa darsida oddiy savol-javob yoki guruhga bo‘lish texnikasi emas, balki musiqiy-estetik

idrokni chuqurlashtiruvchi maxsus didaktik mexanizm sifatida qo'llanishi kerak. Masalan, "Aqliy hujum" metodi adabiyot yoki tarix darsida tushuncha va g'oyalarni tezkor aniqlashga xizmat qilsa, musiqa darsida u asar tinglashdan oldin o'quvchilarning kayfiyat, obraz, janr yoki milliy cholg'ular haqidagi dastlabki tasavvurlarini yuzaga chiqaradi. "Klaster" metodi musiqa darsida "xalq qo'shig'i", "maqom", "ritm", "temp", "kompozitor", "xor" kabi tushunchalarni o'zaro bog'lashga yordam beradi. "Rolga kirish" metodi esa o'quvchini bastakor, ijrochi, tinglovchi, dirijyor yoki musiqashunos pozitsiyasida fikrlashga undaydi. Bu metodlar orqali o'quvchi musiqa asarini tashqi tovushlar yig'indisi sifatida emas, balki muayyan badiiy fikr, ruhiy holat, tarixiy-madaniy tajriba va insoniy kechinmalar ifodasi sifatida anglay boshlaydi. Biroq interfaol metodlardan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud. Birinchi muammo — o'qituvchining metodni mazmun bilan bog'lamasdan, faqat shakliy jihatdan qo'llashi. Masalan, sinfni guruhlarga bo'lishning o'zi interfaollik emas; agar guruhlar aniq musiqiy vazifa, tahliliy savol yoki ijodiy topshiriq bilan ishlamas, bunday jarayon dars samaradorligini oshirmaydi. Ikkinchi muammo — vaqt taqsimotining noto'g'ri belgilanishi. Musiqa darsida kuylash, tinglash, nazariy tushuncha, ritmik mashq va baholash bosqichlari o'zaro muvozanatda bo'lishi kerak. Interfaol metodga ortiqcha vaqt ajratilib, asosiy musiqiy faoliyat chetda qolsa, darsning fan sifatidagi mazmuni susayadi. Uchinchi muammo — barcha o'quvchilar ishtirokini ta'minlashdagi qiyinchilik. Faol o'quvchilar darsni egallab olishi, tortinchoq yoki musiqiy jihatdan o'ziga ishonchi past o'quvchilar esa chetda qolishi mumkin. Bunday vaziyatda o'qituvchi vazifalarni differensial taqsimlashi, masalan, bir o'quvchiga kuylash, boshqasiga ritm berish, yana biriga asar kayfiyatini tavsiflash, boshqasiga guruh xulosasini aytish vazifasini berishi lozim. To'rtinchi muammo — baholash mezonlarining yetarlicha aniq emasligi. Musiqa darsida ijodiylikni baholash murakkab, chunki har bir o'quvchining ovoz imkoniyati, eshitish qobiliyati va badiiy ifodasi turlicha. Shu sababli baholashda faqat "to'g'ri kuyladi" yoki "noto'g'ri kuyladi" mezoni emas, balki ishtirok, intilish, ritmga moslashish, matnni tushunish, obrazni ifodalash, guruh bilan ishlash va xulosa chiqarish kabi ko'rsatkichlar ham e'tiborga olinishi kerak. Interfaol metodlardan samarali foydalanishda o'qituvchining kasbiy mahorati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Musiqa o'qituvchisi bir vaqtning o'zida pedagog, ijrochi, tashkilotchi, psixolog, metodist va tarbiyachi vazifasini bajaradi. U o'quvchilarning ovoz imkoniyatini asrashi, musiqiy materialni didaktik jihatdan to'g'ri tanlashi, darsni emotsional muhitda olib borishi, milliy va jahon musiqa namunalari uyg'unlashtirishi, texnik vositalardan oqilona foydalanishi va har bir o'quvchida musiqaga nisbatan ijobiy munosabat uyg'otishi kerak. Shu ma'noda interfaol metodlar o'qituvchining o'rnini kamaytirmaydi, aksincha, uning metodik mas'uliyatini oshiradi. Chunki interfaol darsda jarayon ko'proq ochiq, ko'proq harakatli va ko'proq ijodiy bo'ladi; bunday darsni boshqarish uchun o'qituvchi mavzuni chuqur bilishi, vaziyatga mos qaror qabul qilishi va o'quvchilar fikrini to'g'ri yo'naltira olishi zarur. Musiqa darsida interfaol metodlarning yana bir muhim jihati ularning tarbiyaviy salohiyatidir. Xalq qo'shiqlari, milliy kuylar, maqom namunalari, bolalar folklori, vatanparvarlik ruhida qo'shiqlar va zamonaviy bolalar repertuari orqali o'quvchilarda milliy g'urur, ona yurtga muhabbat, madaniy merosga hurmat, insoniylik, mehr-oqibat va go'zallikni his qilish tuyg'ulari shakllanadi. Agar bu jarayon interfaol metodlar asosida tashkil

etilsa, o'quvchi qo'shiqni faqat yodlab kuylamaydi, balki uning mazmunini tushunadi, obrazini his qiladi, hayotiy misollar bilan bog'laydi va shaxsiy munosabat bildiradi. Interfaol metodlar raqamli ta'lim vositalari bilan uyg'unlashtirilganda ham yuqori samara beradi: audioyozuvlar, videofragmentlar, virtual cholg'u ilovalari, ritm trenajyorlari, elektron testlar va taqdimotlar darsni jonlantiradi, biroq ular o'qituvchining metodik maqsadini almashtirmasligi kerak. Musiqa darsidagi texnologiya vosita, musiqa esa mazmun, o'quvchining kechinmasi esa natijadir. Shuning uchun darsda raqamli resurslardan foydalanish "ko'rsatish uchun ko'rsatish" emas, balki tinglash, solishtirish, tahlil qilish va ijod qilish vazifalariga xizmat qilishi lozim. Muhokama jarayonida yana bir muhim xulosa yuzaga chiqadi: musiqa darslarida interfaol metodlardan foydalanish milliy musiqa merosini zamonaviy o'quvchiga yaqinlashtirishning eng qulay yo'llaridan biridir. Hozirgi o'quvchi axborotni tez qabul qiladi, qisqa, jonli va ishtirokli faoliyatga moyil bo'ladi; shu bois maqom, xalq qo'shig'i yoki mumtoz kuylarni faqat tarixiy ma'lumot sifatida tushuntirish yetarli emas. Bunday materiallarni "Savol asosida tinglash", "Obrazni topish", "Janrni solishtirish", "Bugungi hayot bilan bog'lash", "Musiqiy kundalik" kabi metodlar orqali berish o'quvchining idrokini faollashtiradi. Masalan, o'quvchilar xalq qo'shig'ini tinglagandan so'ng uning qaysi mehnat, marosim yoki hayotiy holat bilan bog'liqligini taxmin qilsa, kuy ohangiga mos rang yoki obraz tanlasa, matndagi asosiy g'oyani guruhda muhokama qilsa, milliy musiqa ularning ongida muzey eksponati emas, tirik madaniy tajriba sifatida namoyon bo'ladi. Bu jihat ayniqsa bugungi globallashuv sharoitida muhimdir, chunki o'quvchi jahon musiqiy oqimlari bilan birga o'z milliy ohanglarini ham anglab, qadrlab, tanlab tinglash madaniyatiga ega bo'lishi kerak. Shuningdek, interfaol metodlar inklyuziv yondashuv bilan ham moslashadi: ovozi past, tortinchoq yoki ijroda qiynaladigan o'quvchiga tahlilchi, ritm kuzatuvchisi, guruh kotibi, obraz tavsiflovchisi yoki tinglovchi-baholovchi roli berilishi mumkin. Natijada har bir o'quvchi darsda o'z o'rnini topadi, "men kuylay olmayman" degan ichki to'siq asta-sekin "men musiqani tushunishim, his qilishim va ifodalashim mumkin" degan ijobiy o'z-o'zini baholashga almashadi. Ta'bir joiz bo'lsa, musiqa darsidagi yaxshi interfaol metod — bu o'quvchining qalbiga ohista taqillatadigan, lekin eshikni ichkaridan ochishga undaydigan pedagogik kalitdir.

XULOSA

Umumta'lim maktablarida musiqa fanini o'qitish jarayonida interfaol metodlardan samarali foydalanish zamonaviy ta'limning muhim metodik talablaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlar musiqa darslarining mazmunini boyitadi, o'quvchilar faolligini oshiradi, musiqiy idrok va estetik tafakkurni rivojlantiradi, ijodiy izlanish va jamoaviy hamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi. Musiqa fanida interfaol yondashuvlar o'quvchini faqat ijrochi yoki tinglovchi sifatida emas, balki musiqiy jarayonning ongli ishtirokchisi, tahlilchisi va ijodkori sifatida tarbiyalaydi. Dars jarayonida "Aqliy hujum", "Klaster", "B-B-B", "Kichik guruhlarda ishlash", "Musiqiy bahs", "Tinglab tahlil qilish", "Ritm zanjiri", "Rolga kirish", "Ijodiy topshiriq" kabi metodlardan foydalanish o'quvchilarning musiqiy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lashga yordam beradi. Biroq interfaol metodlarning samarasi ularni ko'p qo'llashda emas, balki maqsadga muvofiq, mazmunan asoslangan va yosh xususiyatlariga mos qo'llashda namoyon bo'ladi. Shu

sababli musiqa o'qituvchisi har bir metodni darsning maqsadi, mavzusi, musiqiy materiali, sinfning tayyorgarligi va tarbiyaviy vazifasi bilan uyg'unlashtirishi zarur. Interfaol metodlar qo'llangan darslarda o'quvchilar mustaqil fikr yuritadi, bir-birini tinglaydi, musiqiy obrazni anglaydi, ijroda faol qatnashadi va o'z estetik munosabatini ifodalashga intiladi. Bu esa musiqa ta'limining asosiy maqsadi — barkamol, ijodiy, madaniyatli va estetik jihatdan rivojlangan shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi. Kelgusida musiqa darslarida interfaol metodlardan foydalanish bo'yicha sinflar kesimida metodik tavsiyalar, baholash mezonlari, dars ishlanmalari va raqamli musiqiy resurslar tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, milliy musiqa merosi, xalq og'zaki ijodi, maqom san'ati va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni uyg'unlashtirgan interfaol dars modellari umumta'lim maktablarida musiqa ta'limining sifatini oshirishda muhim ilmiy-amaliy yo'nalish bo'lib xizmat qiladi. Amaliy tavsiya sifatida musiqa o'qituvchilari har bir darsda kamida bitta idrokni faollashtiruvchi, bitta ijroiyy-amaliy va bitta reflektiv metodni uyg'unlashtirishi, o'quvchilarni faqat javob berishga emas, balki musiqani anglash va izohlashga ham o'rgatishi zarur. Shuningdek, metodlar repertuar bilan uzviy bog'lanishi, milliy va jahon musiqa namunalari muvozanatda berilishi, baholash mezonlari esa o'quvchining shaxsiy o'sishini ko'rsatadigan tarzda ishlab chiqilishi kerak. Bunday yondashuv musiqa darsini oddiy fan mashg'ulotidan estetik tajriba, ijtimoiy muloqot va ijodiy tarbiya maydoniga aylantiradi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, umumta'lim maktabida musiqa fanini samarali tashkil etish o'qituvchidan uch tomonlama tayyorgarlikni talab qiladi: birinchisi — musiqiy-nazariy bilim va ijro mahorati, ikkinchisi — pedagogik-psixologik sezgirlik, uchinchisi — interfaol metodlarni vaziyatga mos loyihalash kompetensiyasi. Ushbu uch omil uyg'unlashgandagina dars o'quvchi xotirasida faqat qo'shiq matni yoki nazariy qoida sifatida emas, balki eshitilgan, his qilingan, tushunilgan va shaxsiy tajribaga aylangan badiiy jarayon sifatida saqlanadi. Shuning uchun musiqa ta'limida interfaol metodlardan foydalanish vaqtinchalik uslubiy moda emas, balki o'quvchining badiiy tafakkuri, madaniy o'zligi va ijtimoiy faolligini rivojlantiradigan barqaror pedagogik zaruratdir.

AMALIY TAVSIYALAR

Musiqa darslarida interfaol metodlardan samarali foydalanish uchun o'qituvchi avvalo darsning aniq natijasini belgilashi lozim: o'quvchi dars oxirida nimani tinglay oladi, nimani kuylay oladi, qanday tushunchani izohlaydi, qaysi obrazni anglaydi va qanday estetik munosabat bildiradi. Shundan keyingina metod tanlanadi. Masalan, dars maqsadi o'quvchilarda xalq qo'shiqlari janrlarini farqlash ko'nikmasini shakllantirish bo'lsa, "Klaster", "Venn diagrammasi" va "Tinglab solishtirish" metodlari maqsadga muvofiq bo'ladi; agar maqsad ritmik sezgini rivojlantirish bo'lsa, "Ritm zanjiri", "Chapakka javob", "Ritmik jo'rlik yaratish" kabi usullar ko'proq samara beradi; agar maqsad asar mazmunini estetik idrok qilish bo'lsa, "Obraz xaritasi", "Kayfiyat ranglari", "Musiqlik kundalik" yoki "Men tinglagan kuy haqida uch fikr" kabi topshiriqlar o'quvchini chuqurroq fikrlashga undaydi. Darsni loyihalashda interfaol metodlar ketma-ketligi ham muhimdir: kirish qismida qisqa motivatsion metod, asosiy qismda musiqiy idrok yoki ijroga qaratilgan metod, yakuniy qismda esa refleksiya va baholash metodi qo'llansa, dars mantiqan yaxlit bo'ladi. O'qituvchi har bir topshiriqning vaqtini oldindan belgilashi, guruh a'zolarining vazifalarini taqsimlashi,

baholash mezonlarini sodda va tushunarli shaklda bayon qilishi zarur. Masalan, guruhiy kuylash topshirig'ida "matnni to'g'ri aytish", "ritmga rioya qilish", "jamo bilan uyg'un kuylash", "obrazni ifodalash" kabi mezonlar berilishi mumkin. Tinglash va tahlil topshirig'ida esa "asar kayfiyatini aniqlash", "temp va dinamikani sezish", "qaysi cholg'u yoki ovoz tembri ustunligini farqlash", "shaxsiy munosabat bildirish" mezonlari qo'llanadi. O'quvchilarning yosh xususiyatlari ham alohida e'tiborga olinishi kerak: boshlang'ich sinflarda metodlar ko'proq o'yin, harakat, ritm, takrorlash va obrazli tasavvurga tayansa, yuqori sinflarda tahlil, bahs, taqqoslash, loyiha, taqdimot va mustaqil izlanish elementlari kuchaytiriladi. Repertuar tanlashda milliy musiqa namunalari, bolalar qo'shiqlari, jahon klassik musiqasi va zamonaviy tarbiyaviy mazmundagi asarlar muvozanatda berilishi maqsadga muvofiqdir. O'qituvchi interfaol metodlarni qo'llashda ovoz gigiyenasiga ham e'tibor berishi, o'quvchilarning yoshiga mos diapazonni tanlashi, kuchli baqirib kuylashga yo'l qo'ymasligi, darsda qisqa nafas mashqlari va ovoz qizdirish elementlarini kiritishi zarur. Raqamli vositalardan foydalanishda esa internetdan topilgan har qanday audio yoki video materialni emas, pedagogik maqsadga mos, sifatli, qisqa va tahlilga yaroqli materiallarni tanlash kerak. Eng muhimi, interfaol metod darsda o'quvchini "band qilish" vositasi emas, balki musiqani anglatish, his qildirish va ifoda ettirish vositasi bo'lishi shart. Shu tamoyilga amal qilinganda musiqa darsi o'quvchining nafaqat eshitish qobiliyatini, balki didini, nutqini, madaniy xotirasini, jamoada ishlash malakasini va ijodiy tafakkurini ham rivojlantiradi. Amaliyotda o'qituvchi darsdan so'ng qisqa metodik tahlil yuritishi ham foydalidir: qaysi metod o'quvchilarni ko'proq faollashtirdi, qaysi topshiriq vaqtni ortiqcha oldi, qaysi guruhda passivlik kuzatildi, qaysi musiqiy material o'quvchilarni emotsional jihatdan ko'proq jalb qildi, baholash mezonlari qanchalik tushunarli bo'ldi. Bunday reflektiv yondashuv keyingi darslarning sifatini oshiradi. Bundan tashqari, musiqa o'qituvchisi interfaol metodlar bankini shakllantirib borishi, unda sinflar kesimida qo'llanishi mumkin bo'lgan topshiriqlar, audio materiallar, savollar, baholash varaqalari va ijodiy mashqlarni jamlashi maqsadga muvofiqdir. Masalan, 5-sinf uchun xalq qo'shiqlari bo'yicha "tinglab janrni aniqlash" kartochkalari, 6-sinf uchun cholg'ular tembrini farqlash topshiriqlari, 7-sinf uchun maqom va zamonaviy qo'shiq xususiyatlarini solishtirish jadvali, 8-9-sinflar uchun musiqiy tanqid va esse elementlari tayyorlanishi mumkin. Interfaol metodlarni maktab tadbirlari, to'garak mashg'ulotlari va sinfdan tashqari musiqiy faoliyat bilan bog'lash ham ta'lim samaradorligini oshiradi. Darsda o'rganilgan qo'shiq maktab bayramida ijro etilsa, o'quvchi o'z mehnatining ijtimoiy ahamiyatini his qiladi; darsda tahlil qilingan milliy kuy mahalla yoki oilaviy qadriyatlar bilan bog'lab tushuntirilsa, musiqa ta'limi hayotdan ajralmaydi. Shu bois interfaol metodlar faqat dars texnologiyasi emas, balki musiqa orqali shaxsni tarbiyalash, madaniy muhit yaratish va maktab jamoasida estetik muloqotni kuchaytirish vositasi sifatida ham baholanishi kerak. O'qituvchi ota-onalar bilan hamkorlikda ham musiqiy tarbiyani davom ettirishi mumkin: uyda tinglash uchun tavsiya etiladigan qisqa kuylar ro'yxati, oilaviy qo'shiq aytish an'analari, bolalarning sahnadagi ishtirokini qo'llab-quvvatlash va milliy bayramlar mazmunini musiqiy jihatdan tushuntirish kabi ishlar dars ta'sirini mustahkamlaydi. Maktab rahbariyati tomonidan musiqa xonasini texnik vositalar, sifatli ovoz qurilmalari, milliy cholg'ular namunasi, ko'rgazmali materiallar va

elektron resurslar bilan boyitish ham interfaol metodlarning real samarasini oshiradi. Chunki yaxshi metod qulay muhitda yanada kuchliroq ishlaydi; aks holda o'qituvchi katta ijodkorlik bilan ham barcha imkoniyatlarni to'liq yuzaga chiqara olmaydi. Shu sababli musiqa ta'limining metodik yangilanishi o'qituvchi, o'quvchi, maktab muhiti va oila hamkorligida qaralganda eng barqaror natijani beradi. Yakuniy metodik mezon sifatida shuni ta'kidlash kerakki, har bir interfaol topshiriq uch savolga javob berishi lozim: u o'quvchining musiqani tinglashini chuqurlashtiryaptimi, ijro yoki tahlil faoliyatida shaxsiy ishtirokini kuchaytiryaptimi, darsning tarbiyaviy maqsadiga xizmat qilyaptimi. Ushbu uch savolga ijobiy javob bo'lmasa, metod qanchalik zamonaviy nomlanmasin, uning pedagogik qiymati cheklangan bo'lib qoladi. Aksincha, mazmun, faoliyat va tarbiya uyg'unlashgan metod o'quvchining darsga munosabatini o'zgartiradi, unda musiqa orqali fikrlash, his qilish va o'zini madaniy ifoda etish ehtiyojini kuchaytiradi. Natijada musiqa fani o'quv jadvalidagi odatiy mashg'ulot emas, balki bolaning estetik dunyoqarashi va ijtimoiy madaniyatini boyituvchi ta'sirchan tarbiya maydoniga aylanadi. Bu esa zamonaviy maktab oldidagi barkamol, ijodkor va madaniyatli avlodni tarbiyalash vazifasiga to'liq mos keladi va amaliy jihatdan barqaror natija beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son. 2020-yil 23-sentabr. <https://lex.uz/docs/-5013007>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. PF-158-son. 2023-yil 11-sentabr. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
3. UNESCO. Framework for Culture and Arts Education. Abu Dhabi: UNESCO, 2024. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000395719>
4. UNESCO. Road Map for Arts Education. The World Conference on Arts Education: Building Creative Capacities for the 21st Century. Lisbon, 2006.
5. Qodirov R.G. Musiqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari. Toshkent: O'quv adabiyotlari nashriyoti, 2019.
6. Karimova D. Musiqa ta'limida pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
7. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2004.
8. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU, 2006.
9. Hasanboyev J., To'raqulov X., Haydarov M. Pedagogika fanidan izohli lug'at. Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
10. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir. Toshkent: Fan, 1963.
11. Abdullin E.B. Theory and Practice of Music Education. Moscow: Academia, 2016.
12. Campbell P.S. Music, Education, and Diversity. New York: Teachers College Press, 2018.
13. Swanwick K. Teaching Music Musically. London: Routledge, 1999.
14. Elliott D.J., Silverman M. Music Matters: A Philosophy of Music Education. Oxford: Oxford University Press, 2015.